

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije

Mia Žderić

Lik viteza u srednjovjekovnim epovima

Završni rad

Doc. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2014.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	2
2. Srednji vijek	3
3. Razvoj karakterizacije lika viteza u epskim djelima	5
3.1. Engleska književnost.....	5
3.2. Francuska književnost.....	6
3.3. Španjolska književnost.....	6
3.4. Njemačka književnost.....	7
4. Vitezovi.....	9
4.1. Kako postati vitez.....	9
4.2. Inicijacija.....	9
4.3. Viteški kodeks.....	10
4.4. Zabava i gozbe.....	10
4.5. Zamci.....	10
4.6. Turniri.....	10
4.7. Etički ideal.....	11
4.8. Viteškoerotični motiv.....	12
4.9. Odnos viteštva i krivovjerja.....	13
5. Exemplim Jacquesa de Vitrya o turnirima.....	14
6. Zaključak.....	15
7. Literatura.....	16

SAŽETAK

Mnoge su se rasprave o postojanju epskih kraljeva i junaka vodile između skeptika i onih koji vjeruju u povijesnu utemeljenost nekih likova junaka. Skeptici su ih potpuno odbacivali kao neistine, a oni koji vjeruju u njihovu povijesnu utemeljenost pokušavaju izvući činjenice iz vrlo malo izvora koje će podkrijepiti postojanje legendom ispričanih junaka.

Viteštvo je kulturološka pojava karakteristična za srednji vijek, a čitava ga je Europa usvojila u 11. i prvoj polovici 12. stoljeća. Svatko je imao pravo i mogućnost postati vitezom. No, praksa nije se uvijek poklapala s teorijom, tako da su se budući vitezovi najčešće regrutirali iz redova vojnika i ratnika koji su već okruživali prinčeve i feodalce. Tek su se iznimno u viteške redove primali i ljudi koji svojim zvanjem nisu bili ratnici.

Rad se bavi srednjovjekovnim epovima engleske, francuske, španjolske i njemačke književnosti u kojima se razvila ideja viteštva. Kroz kratku će se interpretaciju pojedinih epova prikazati razvoj lika viteza od jedne književnosti do druge. U radu je također izneseno što je sve bilo potrebno da bi se postalo vitezom te što je sa sobom dužnost viteza nosila.

Ključne riječi: viteštvo, srednjovjekovni epovi, moralni kodeks, turniri

1. UVOD

Tema ovoga završnog rada jest viteštvo u srednjovjekovnim epovima. Rad započinje kratkim pregledom srednjeg vijeka, razdobljem u kojemu se osniva ideja junaštva i borbe. Nadalje, kroz englesku, francusku, španjolsku i njemačku književnost opisuje se razvoj lika viteza, pojam viteške ljubavi te su istaknute razlike i sličnosti između epova spomenutih književnosti. U navedenim književnostima uočava se proces promijene viteške ljubavi koja se od ljubavi prema domovini i kralju produbljuje do ljubavi prema ženi. U radu će se također obraditi i pojam viteza, točnije, što je potrebno da bi se vitezom postalo, kakve političke i etičke kodekse, vojnik kao takav, mora poštivati. Također se tumače viteški načini zabave te se ukratko spominju i viteške nastambe, odnosno zamci. Ukratko će se razmotriti odnos viteza i krivovjerja te kojem redu vjerovanja odgovara viteštvo.

S obzirom na spomenute kodekse postavljaju se pitanja koliko je viteška moralnost vjerodostojna i jesu li vitezovi zapravo moralni ratnici, kako ih iznose književnosti srednjega vijeka, na koje daje odgovor Jacques de Vitry svojim *exemplumom*.

2.SREDNJI VIJEK

Oko vremenskih granica srednjega vijeka među povjesničarima postoji neslaganje. Naime, jedni kao početak određuju prvu polovicu trećega stoljeća, za vrijeme vladavine cara Dioklecijana, dok drugi smatraju da počinje padom Rimskog Carstva 476. godine. Također, kada se određuje kraj Srednjega vijeka, jedni uzimaju pad Carigrada 1453. godine, a drugi će reći da je to odredilo Kolumbovo otkriće Amerike 1492. godine. Srednjovjekovna književnost koliko god se protezala golemim područjem od sjeverne Afrike do Skandinavije, od Britanskih otoka do Balkana i dalje je pokazivala mnoge zajedničke crte te se mogu pratiti međusobni utjecaj. Jezik kojim je srednjovjekovlje pisano naziva se srednjovjekovni latinski jezik, on se vrlo malo razlikuje klasičnog latinskog. Dijeli se na književni i pučki. U 2. stoljeću usporedo s poganskim javljaju se i kršćanski pisci zato se kod velikog broja pisaca da vidjeti da su biskupi, svećenici ili monasi. U razdoblju od 5. do 8. stoljeća propada Rimsko carstvo, a među novim državama ostaje samo kulturno jedinstvo vezano latinskim jezikom. To je doba kada propada antički svijet, a gradi se srednjovjekovni sa sintezom klasične i kršćanske misli. Kao religija prihvaćena na širokom prostoru kršćanstvo razvija postupno sve više teologiju. Kršćanski su mislioci skloni odbacivanju antičke filozofije i znanosti, no postupno dolazi do pomirenja vjere i razuma. Obrazovni sustav toga doba bio je utemeljen na tzv. *septem artes liberales* (sedam slobodnih vještina) koje su se sastojale od *triviuma* u koje su se ubrajale gramatika, dijalektika i retorika i od *kvadriuma* u koje su se ubrajale matematika, astronomija, glazba i geometrija. Najviše se pažnje pridavalo *triviumu*, njegovanju umijeća govorenja, pisanja i mišljenja, a koje se izvodilo po uzoru na antičke pisce (Sironić, Salopek, Vratović, Katičić, Hosu, Mardešić, Kělmend, 1974: 348).

Srednji je vijek započeo s gospodarskim i kulturnim nazadovanjem s obzirom na dostignuća antike. Najbolji primjer za uvod u srednjovjekovnu književnost daju djela sv. Aurelija Augustina. Augustin je jedan od najutjecajnijih katoličkih teologa, filozofa i književnika. Njegova su najvažnija djela *Ispovjesti*, *Kršćansko učenje* i *O Božjoj državi*. Njegovo je učenje bitno zbog toga što je razradio Kristovu tezu da Carstvo nebesko nije od ovoga svijeta. Također se kao filozof ističe po tome što je iznio tezu o pravocrtnom kretanju vremena, dok se u antici vrijeme percipiralo kao kružno kretanje. Svojevrsni je ideal života bio oličenje života svetaca, pa je kao takav prožeo srednjovjekovnu književnost na latinskom i narodnim jezicima. Uspostavljena je nova književna vrsta, legenda, *vita*¹. Ideal sveca nije jedini koji prožima srednjovjekovnu književnost. Spoj vjere i starih ratničkih tradicija doveo

¹ Milivoj Solar, *Povijest svjetske književnost*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 99

je do ideala viteza. U engleskoj se književnosti u djelu *Beowulf* prvi puta javlja pojam viteza koji je još uvijek popraćen mitološkom pozadinom. Francuska se književnost, djelom *Pjesma o Rolandu* udaljila od mitološke pozadine, stoga se u ovome djelu osjeća pravi kršćanski vitez. Španjolska književnost sa sobom donosi također lik kršćanskog viteza koji u svome djelovanju ne sadržava mitsku pozadinu nego samo povijesne činjenice, riječ je o *Pjesmi o Cidu*. Međutim u njemačkoj se književnosti u *Sagi o Nibelunzima* pojavljuje mitološka pozadina više nego kršćanska te se prvi puta može govoriti o viteškoj ljubavi. Nešto drugačije opise dobio je lik viteza u pričama o kralju Arthuru i vitezovima Okruglog stola. Legende o kralju Arthuru i njegovim vitezovima povezane su sa legendama o traganju za svetim gralom. U ovim se pričama isprepliće srednjovjekovna sakralna književnost i magija i čarobnjaštvo. Novine koje srednjovjekovlje uvodi u svjetsku književnost najbolje su prikazane u francuskom romanu *Tristan i Izolda*. U romanu je uveden motiv grešne viteške ljubavi riječ je o stalnoj unutarnjoj borbi između temeljne viteške vrline vjernosti - Tristanove vjernosti kralju, a Izoldine suprugu - i sudbinske ljubavi, koja se ne može nadvladati. Tim problemom ljubavi završava epika srednjega vijeka te započinje lirika. Za pojam lirike karakteristični su trubaduri i vaganti, u književnost su uveli nove oblike jezične i stihovne organizacije, razradili književnu tehniku te zasnovali novi tip osjećajnosti. Nadalje, kroz stoljeća se ostvaruje i novo shvaćanje čovjeka i svijeta pa tako u književnosti imamo i novi odnos prema ženi, tzv. kult dame koji se očituje u opisu kako se pjesnik dami udvara, a ona mu uzvraća ili ne uzvraća ljubav. Vagantima su nazivani studenti koji nisu završavali svoje fakultete, a sa sobom su donijeli liriku zbornikom *Carmina burana*. Vaganti su bili crkveni protivnici, mladi intelektualci koji su pisali stilom koji su mogli razumjeti samo obrazovani. Vagantska i trubadurska lirika može se povezati sa junačkom poezijom i viteškim romanima jer i jedni i drugi njeguju slične ideale viteštva. Srednji vijek sa sobom nosi i glasovitog pisca Dantea Alighieria koji je svojim djelima zakoračio čak u epohu renesanse koja nastupa gotovo stoljeće nakon srednjega vijeka. Njegovo djelo *Novi život* predstavlja svojevrsnu lirsku autobiografiju koje postaje uzorom škole «slatkog novog stila». Njegovo životno djelo naziva se *Komedija* koje nije pisano uzvišenim stilom i sretno završava, a pridjev *božanstvena* dodaje mu Boccaccio. Svijet koji opisuje Dante je svijet vječnosti, ljudski su životi u njemu konačno završeni. Transpozicija «ovoga svijeta u onaj» omogućila je tako da se na nov način književno oblikuje ljudska sudbina, time je nastala nova epohalna književna konvencija (Solar, 2003: 94-112).

3. RAZVOJ KARAKTERIZACIJE LIKA VITEZA U EPSKIM DJELIMA

3.1. ENGLESKA KNJIŽEVNOST

Ideal se viteza uočava u najstarijem sačuvanom cjelovitom rukopisu epa na narodnom jeziku, engleskom epu *Beowulf*. Pošto se radi o epu koji pripada u deseto stoljeće, opisi ovoga junaka više su nalik mitskim polubogovima nego kršćanskim vitezovima (Solar, 2003: 100). *Beowulf* je prvi spjev u engleskoj tradiciji i označuje početak engleske književnosti. Spjev je sastavljen na anglosaksonskom ili staroengleskom jeziku. Napisan je u Engleskoj, ali opisuje događaje koji se odvijaju u južnoskandinavskom svijetu. Kao najuzvišeniji primjer pohvale herojskomu duhu, idealu anglosaksonskih ratnika-plemića, *Beowulf* je posvećen davnim predcima i prikazuje priču o životu i smrti legendarnoga junaka *Beowulfa*, geatskog kneza. U epitafnim stihovima piše da je bio najblaži od svih kraljeva, najplemenitiji i najdraži narodu, t da je najviše žudio za slavom. «*Kazaše da je bio među kraljevima na svijetu najkrotkiji čovjek i najmiroljubiviji, najbolji narodu i najželjniji slave.*²» U epu se slavi Beowulfov junački dolazak u Dansku i veličanstvena snaga u dvobojima protiv čudovišta Grendela i njegove majke. Također se slavi i njegovo mudro vodstvo i nesebična odanost suborcima. Po povratku u skandinavsku domovinu Beowulf nasljeđuje geatsko prijestolje i sretno vlada pedeset godina, no pod starost se sukobljuje sa zmajem od kojeg i junački umire. Smatra se da su dosljednost i organiziranost građe dovoljan dokaz da je spjev proizvod mašte jednoga čovjeka. Ne možemo pretpostaviti da je autor izmislio priče jer su mnoge potvrđene i u drugim epovima u izmijenjenom obliku. I glavni je lik pjesnikova tvorevina jer je Beowulf nepoznat izvan spjeva, dok se ostali likovi mogu naći i u drugim legendama. Beowulf je prvi primjer hrabroga viteza, čini razna junačka djela, ali se kod njega još ne vidi nikakva psihološka ili intelektualna promjena, osim što stari (Beowulf, 2001: 5-15). U tom se djelu ističe srčanost spomenutoga borca i prikazuje se zahvalni narod koji ga slavi i nakon njegove junačke smrti. Beowulfovo junaštvo možemo primijetiti u poglavlju u kojem pobjeđuje Grendela: «*Ne smatram slabijim sebe po snazi ratnoj na junačkom megdanu negoli Grendel sebe; zato ja neću mačem umoriti njega, života lišiti, premda bih lasno mogao...a mudri Bog nek poslije kojoj god ruci, Gospodar sveti, slavu podari, kako mu prilično bude!*³» Tek nešto kasnije francuski epovi koji se javljaju krajem

² *Beowulf*, Artresor, Zagreb, 2001., str. 249

³ Isto, str. 73

jedanaestog i početkom dvanaestoga stoljeća stvaraju novog viteza koji će predstavljati spoj kršćanstva i ratničkih tradicija.

3.2. FRANCUSKA KNJIŽVNOST

Uspostavljena je nova književna konvencija lika kršćanskog viteza epskim pjesmama u desetercu, pod imenom «junačke pjesme», potkraj 11. i početkom 12. stoljeća.. Teško je odrediti podrijetlo francuske poezije. Mnogi su stručnjaci isticali njezine arapske izvore. Velikaši iz južne Francuske odlazili su u borbu protiv nevjernika u Španjolsku pa su pozajmice bile moguće. Pisana je književnost najprije stvarala epske spjevove. Povjesničari smatraju da najstarije pripadaju završnom razdoblju 11. stoljeća. Najpoznatiji francuski je ep *Pjesma o Rolandu*, nepoznatog autora, ali mogućeg pod imenom Turolde koji iznosi priču o porazu Karla Velikog godine 778. na povratku iz Španjolske (Jelisejev, Naudou, Weit, Wolf, 1972: 62) Opisuje se povratak Karla Velikog s pohoda na muslimansku Španjolsku kada su Baski napali i pobili njegovu vojsku koju je predvodio hrabri vitez Roland. U djelu se uočava tragedija muškarca koji je pogazio zadanu riječ, ipak na kraju, na vidjelo izlaze vrline kršćanskog pokajanja i viteške hrabrosti. To se u djelu najbolje uviđa kada Roland odbija zatrubiti u čudesni rog Olifand da bi pozvao Karlovu vojsku nazad, zbog čega i doživljava poraz od španjolskih muslimana (Solar, 2003: 100). U djelu se ne očituje pojam viteške ljubavi, niti se pojavljuju kakvi mitološki elementi. Pjesma o Rolandu iznosi samo pojam kršćanskog viteza i legendarnu povijesnu činjenicu. To je djelo jednog surovog razdoblja koje završava potkraj dvanaestog stoljeća kada je bilo više onih koji su znali čitati i pisati od onih koji su samo slušali. To novo razdoblje unosi u epove obrađeniju kompoziciju i efekte te sa sobom ruši surovu jednostavnost epa kao što je to bio *Pjesma o Rolandu* (Jelisejev, Naudou, Weit, Wolf, 1972: 63).

3.3. ŠPANJOLSKA KNJIŽEVNOST

Kako je Španjolska svojim geografskim položajem bila mjesto miješanja različitih rasa i naroda, na njezinu se teritoriju sukobljavao i miješao utjecaj Zapada i Istoka, Europe i Azije, kršćanstva i islama. Naseljavanje Rimljana zadalo je Španjolcima presudan pečat i jezik. Njihovo osvajanje Pirinejskog poluotoka trajalo je dva stoljeća, ali su starosjedioci Iberi brzo prihvatili njihov jezik i civilizaciju pa je drevna Španjolska rimskoj književnosti dala

nekoliko značajnih imena kao što su Seneka, Marcijal, Lukan i dr. Pošto je svojim položajem Španjolska bila izolirana od europskog svijeta, to je *španjolskom čovjeku* moralo stvoriti osjećaj osamljenosti, individualizma, stoicizma, sklonosti prema religiji i mistici. Ona kao da je imala svoje posebne kodekse morala, etike, politike, rata, religije, s velikim kontrastima svjetlost i sjene. Od svog samog početka španjolska je književnost bila realistična i povezana sa životom bez sklonosti prema fanatici. S obzirom na stanje Španjolske u srednjem vijeku, rođena su epska djela koja su pjevala o junaštvu, patriotizmu, poštenju i ostalim vrlinama. Španjolska epika vuče korjene u germanskoj tradiciji, ali postoji i dosta francuskog utjecaja pa je stoga, vrlo sličan francuskome epu *Pjesma o Rolandu* nastao i španjolski ep *Pjesma o Cidu* koji pripada razvijenijem razdoblju kastiljanske epike. Nastao je 1140. godine, a pronađen je i objavljen 1779. godine. Ep govori o junaštvu španjolske povijesne ličnosti borca Rodriga Diaza de Vivara nazvanog Cid Compedor, što bi u prijevodu značilo Gospodin borac (Sironić, Salopek, Vratović, Katičić, Hosu, Mardešić, Këlmendi, 1977: 102-110). Ogorčeni i od kralja isprovociran lažni optužbama, Cid odlazi od kuće jer ga nitko drugi nije smio primiti. Uočava se primjer kršćanskog viteza koji se uzda u Boga kada izjavljuje da će mu se sreća osmjehnuti jer Bog mu je dušu dao i ne će ga napustiti. Ep završava Cidovom pobjedom u bitci kod Alcocera. «*Jako je Cid u mnogočemu idealiziran, djelo je ipak realistično, ne samo zato što se uglavnom drži povijesnih činjenica i što je geografija u njemu posve egzaktna, nego prije svega zato što održava pravu nacionalnu dušu s težnjama onoga vremena, što propovijeda ideal pravde i humanosti, zdravog i prirodnog optimizma...Kao i ostali stari epovi nepoznatih autora, poema je pretežno narativna.*»⁴ U ovome se epu također uočava viteški duh koji će igrati sve veću ulogu u kasnijoj književnosti srednjega vijeka.

3.4. NJEMAČKA KNJIŽEVNOST

Iako je u Njemačkoj postojala stara epska tradicija, ona nije bila dovoljna da se na njoj izgradi nacionalna književnost. Još su u trinaestom stoljeću djela na njemačkom jeziku zapravo prerade francuskih djela tako da je i njemačka književnost slijedila razvoj francuske književnosti. Kao predstavnici prave dvoranske književnosti i viteški su pisci i pjesnici nastojali da jezični i ritmički njemački izražaj u stihu dovedu do savršenstva, a u tome u uspjeti u potpunosti. S toga stajališta lirska i epska djela ne zaostaju ni malo za francuskim

⁴ Milivoj Sironić, Damir Salopek, Vladimir Vratović, Radoslav Katičić, Stjepan Hosu, Ratimir Mardešić, Ahmet Këlmend, *Povijest svjetske književnosti*, Mladost, Zagreb, 1974., str. 213

uzorima. Viteška je književnost desetljećima oko 1200. predstavljala prvo razdoblje suvremene kulture njemačkog pjesničkog jezika u stihu. Viteška književnost ne poznaje još ujednačenog književnog jezika (Sironić, Salopek, Vratović, Katičić, Hosu, Mardešić, Këlmendi, 1977: 21) Njemački ep *Pjesma o Nibelunzima*, poznat pod imenom *Saga o Nibelunzima* nastao je 1200. godine. Autor je također nepoznat, a djelo se razlikuje od dosadašnjih epova zbog toga što u ovome epu prevladava stara njemačka mitologija, a ideali kršćanskog viteštva prisutni su jedino u nekim vrlinama glavnih junaka. Nije bilo moguće utvrditi ni kojemu je staležu pripadao. Nepobjedivi junak Siegfried prosi lijepu Kriemhilde. Zbog njezina spora sa bratovom ženom Brunhildom, Kriemhildini rođaci, vjerni bratu Gunteru na prijevaru ubijaju Siegfrieda. Udovica se Kriemhilde kasnije vjeri s Etzelom, hunskim kraljem, zove braću sebi u goste i sve ih potom pobije, a na kraju i sama pogiba. U djelu se osjeća utjecaj izgrađena stila viteške epske poezije. Taj se utjecaj ističe posebice u prikazivanju ljubavi koja se razvija između Siegfrieda i Kriemhilde, a u neskladnoj je opreci s grubim ratničkim zbivanjem koje u epu nije prikazano kao avantura jednoga izvanrednog junaka nego kao pokret i borba roda i plemena. Kao prosac Siegfried u Kriemhildi vidi utjelovljenje najviših vrijednosti, dok kao muž on će ju premlatiti kad sazna za njen spor s Brunhildom (Sironić, Salopek, Vratović, Katičić, Hosu, Mardešić, Këlmendi, 1977: 29) U ovome se viteškom epu prvi puta javlja pojam ljubavi, odnosno zaljubljenog viteza. Osim toga ovaj se ep razlikuje od dosadašnjih viteških epova po tome što je spjevan u strofama od četiri dugačka stiha koji su dva po dva uzajamno vezana rimom. Ovakvoj vrsti epa pripada i ruski ep *Slovo o Igorevom pohodu* i finski ep *Kalevala*. Pošto je njemačka književnost stvarala sve po uzoru na francusku, francuski su se spjevovi prerađivali u njemačke verzije pa je tako *Karlslied* koji je nastao 1130. godine odgovarao francuskom epu *Pjesmi o Rolandu* (Solar, 2003: 101)

Lik viteza u pričama o kralju Arthuru i vitezovima Okruglog stola bio je utemeljen na keltskoj mitologiji. Neki su ljubavnici ratnici poznati po svojim ljubavima koje gotovo uvijek imaju tragičan završetak. Tema tragičnog ljubavnog završetka duguje pretkršćanskom uvjerenju da su božice uzimale junake za ljubavnike. U djelu Tristan i Izolda uspješno je opisana grješna ljubav viteza Tristana i Izolde, žene njegova kralja Marka. «U prvim je djelima glavni motiv tragedija muškarca koji je pogazio zadanu riječ, uništio čvrsto prijateljstvo i to plaća besmislenom smrću. Kasnije u srednjovjekovnim romansama više se pažnje poklanja odnosu ljubavnika (Simpson, 1988: 76). To je djelo primjer novine koje srednjovjekovlje unosi u svjetsku književnost.

4. VITEZOVI

Vitezovi su najmoćniji vojnici srednjega vijeka, koji služe vojsci svojega gospodara iz višeg staleža, a sami pripadaju srednjem ili nižem plemstvu. Naziv se prvi put javlja u starom Rimu (*equites*). Vrhunac njihove moći u razdoblju srednjeg vijeka trajao je oko 500 godina, odnosno od 11. do 16. stoljeća. Vitez je najčešće prikazan kao sluga krune i Boga, mada je također veoma često bio i bogati mladi plemić (Dixon, 2009: 8).

4.1. KAKO POSTATI VITEZ

Dječak koji je trebao postati vitez u dobi od sedam godina bio je poslan u zamak nekog velikaša koji je obično bio obiteljski prijatelj i ondje bi postao paž. Mladi bi paž osnovno obrazovanje dobivao od kapelana zamka. To je uključivalo lekcije iz povijesti, zemljopisa, religije i malo čitanja i pisanja. U dobi od četrnaest godina postao bi učenik i štitonoša nekog viteza. Kada bi postao štitonoša od njega se očekivalo i da prati gospodara u bitkama. Nakon toga slijedilo je još pet do sedam godina vježbanja prije nego što bi bio spreman za inicijaciju. Oklop i oružje bili su vrlo teški pa je takvo učenje zahtijevalo mnogo tjelesnog treninga. Najvažnija vještina koju su vojnici morali savladati bila je dvoboj na konju (Dixon, 2009: 40).

4.2. INICIJACIJA

Najvažniji događaj u službi vojnika bila je inicijacija. To je ceremonija kada se svečanim činom običnog vojnika prima u red vitezova. U činu oviteženja postojala su dva kršćanska elementa: posvećenje mača i njegovo polaganje na oltar. Iz tih simboličkih gesti vidljiva su dva temeljna utjecaja i na viteštvo: ratnički i kršćanski. Pravi vitez trebao je ujedinjavati i pomirivati ta dva ideala, a mačem se smio služiti samo da bi činio samo kršćanska djela. Tada vitez priseže na odanost, čast i hrabrost, kao i na pomoć i samilost prema nemoćnima. Takvoj su ceremoniji bivali prisutni uzvanici plemićkog i crkvenog reda, a samu ceremoniju vodio je predstavnik najvišeg plemićkog reda, kralj ili kraljica. Prve su se ceremonije inicijacije odvijale već od 1806. godine (Huizinga, 1991: 56-57).

4.3. VITEŠKI KODEKS

Kada bi vojnik stupao u red vitezova bio bi primoran prisegnuti na viteški kodeks koji je nalagao da, ne želeći svoj život brani Krunu, Crkvu, da štiti siromašne, održava mir i bori se protiv nepravde. U ratnim prilikama, kodeks je nalagao hrabrost i bespoštenost prema neprijateljskoj vojsci. Naravno da je u praksi bilo izuzetno teško slijediti takva pravila, pogotovo imajući na umu da je tadašnja Katolička crkva (zapravo Vatikanska država) imala tendenciju posvetovljenja i pretvaranja u nasljednu monarhiju, što ruši njen moralni autoritet i pretvara ju u jednu od tadašnjih velesila. Iako se to nije dogodilo, Vatikan je bio prvorazredna sila srednjega vijeka i mogao je pod svojim parolama o vjeri i Bogu skupiti mnoštvo vitezova. Naravno, ti su vitezovi imali na umu više ekonomiju nego teologiju (Huizinga, 1991: 60-62)

4.4. ZABAVA I GOZBE

Gospodar je opskrbljivao svoje stanovnike zamka hranom. Gozba je bila skoro svaku večer, a gostiju je bilo na stotine. Na taj je način gospodar učvršćivao vezu između sebe i svojih podanika i mogao je računati na vjernost svojih podanika bez koje bi njegova moć oslabila. «Posluživanje egzotičnih jela bilo je dobro za gospodarev ugled pa je tako zabilježeno i jedno posluživanje dupina (Dixon, 2009: 34).

4.5. ZAMCI

Zamci su bili utvrđeni domovi velikaša u feudalnim društvima. U početku su bili građeni u svrhu osiguravanja vlasništva nad osvojenim područjem, ali stoljećima su služili održavanju moći vladara u razdobljima rata i mira. Tijekom srednjeg vijeka savezi su se mijenjali i zamak je bio mjesto u koji su se mogli skriti gospodar i njegove pristaše, a također je bio i baza iz koje su gospodar i vitezovi kretali u pohode (Dixon, 2009: 36).

4.6. TURNIRI

Jedna od privilegija viteza (uz dužnost), bila je stalno nošenje oružja i sudjelovanje na turnirima koji su bili priređivani u čast tadašnjih vladara.

Postoje dva oblika u kojim se može odvijati igra: dramatsko prikazivanje i sport. U srednjem vijeku to drugo mnogo važnije. Srednjovjekovni sport, u prvom redu turnir, bio je u velikoj mjeri dramatičan, a ujedno ispunjen snažnim romantičnim sadržajem. U današnjoj nogometnoj utakmici skriva se mnogo više osjećajnih vrijednosti srednjovjekovnog turnira nego što su možda to svjesne same momčadi i gledatelji. Ali dok je moderni sport krenuo prema grčkoj jednostavnosti, turnir je srednjega vijeka ili kasnog srednjeg vijeka sport u kojemu je dramatični i romantični element tako usavršen da on u pogledu svih pravila vrši funkciju same drame (Huizinga, 1991: 81). Od 12. stoljeća pa na dalje, viteško je vježbanje borbe na tlu postalo vrlo popularan oblik zabave. Najuzbudljiviji događaj bio je dvoboj u kojem bi dva viteza s kopljima na konjima jurila jedan prema drugomu s ciljem osvajanja bodova ukoliko sruše suprotnog igrača. Vitezovi su mogli lako poginuti u dvobojima, ali je vrijedilo riskirati jer su takvi dvoboji donosili čast i stjecanje ugleda hrabrog i vještog ratnika. Na taj su se način oni siromašni vitezovi mogli proslaviti (Dixon, 2009: 46). Srednjovjekovni se borbeni sport razlikuje od grčke i od moderne atletike svojom mnogo neznatnijom prirodnošću. Da bi se pojačala borbena napetost, unosi se u taj sport poticaj aristokratskog ponosa i aristokratske časti, romantično-erotična draž umjetničke kičenosti. Pošto pravi život tadašnjih ljudi nije bio odviše lijep, bio je okrutan i zao, dvorska i vojnička karijera nisu pružale osjećanja hrabrosti iz ljubavi, stoga su ljudi htjeli doživjeti i stvarati sebi ljepši život pripremajući tako skupe igre.

Zanos ljubavne romantike ne doživljava se samo prilikom čitanja nego i u igri i gledanju. Erotični moment viteškog turnira očituje se najneposrednije u nošenju koprene ili haljine ljubljene žene koje prenose miris kose ili tijela. Žene bi, dok bi gledale turnir i svog junaka u žaru borbe, raspoklanjale nakit komad po komad kako bi na kraju turnira sjedile gologlave i goloruke (Huizinga, 1991: 85).

Sve što se naziva turnirom i viteškim natjecanjem ima za plemićki svijet jako veliku važnost. O tome nam svjedoče spomenici koji su bivali podignuti na mjestima gdje bi se održavao kakav čuveni dvoboj. (Le Goff, 1993: 250).

4.7. ETIČKI IDEAL

Misao je viteštva ideal lijepoga života. To je estetski ideal sačinjen od bujne mašte i zanosnih osjećanja, no u srednjem vijeku nije bio dovoljan samo estetski ideal pošto je na

snazi države Crkva, dakle viteštvo je zahtijevalo i etički ideal koji bi viteštvo također povezo sa pobožnošću i vrlinom. Viteštvo ne može u potpunosti uspjeti u tom etičkom idealu jer jezgra viteštva leži u uzdizanju ljepote do oholosti, a iz oholosti nastala je čast koja predstavlja os plemićkog života. Sjaj vladara sastoji se od ponosa i od vrlo opasnih pothvata, a sva očitovanja vladarske moći sastaju se u jednoj sitnoj točki koju nazivamo oholost. Opasne pothvate mogu potvrditi navedeni epovi. No, jedino engleski ep Beowulf svjedoči o borbi viteza i zmaja dok se u ostalim epovima veliča borba između dvije vojske u svrhu osvajanja teritorija ili slično. Težnja za viteškom slavom i čašću povezana je s veličanjem junaka u kojemu se stapaju viteški i renesansni elementi (Huizinga, 1991: 61)

U kasnom srednjem vijeku veličanje se junaka opisuje u biografiji savršena viteza. Najvažniji su tadašnji suvremenici Boucicaut, Jean de Bueil i Jacques de Lalaing. Primjer se savršena viteza nalazi u opisu Jena le Meingrea kojega obično nazivaju maréchal Boucicaut. On je služio svojoj zemlji za vrijeme teških nedaća. Opisan je kao skroman, pobožan, a jednako literarno obrazovan vitez. «*Ustaje rano, provodi sate u molitvi, svakoga dana sluša klečeći dvije mise, petkom nosi crninu, nedjeljom i praznikom polazi pješke u hodočašće. Umjeren je, jednostavan, govori malo, a kada govori onda iznosi teme o Bogu, svecima, vrlini i viteštvu.*⁵» Takvim se načinom pobožnosti, odanosti i jednostavnosti opisivala slika idealnog viteza (Huizinga, 1991: 65).

4.8. VITEŠKOEROTIČNI MOTIV

Težnja da se ljubavi da plemeniti stil i plemeniti oblik nalazi široko polje za razvoj u samim oblicima života: u uljudnom ophođenju, u društvenoj igri, u sportu i šali. Tu se ljubav neprestano sublimira i romantizira. «*Motiv viteza i drage proizveli su zbiljski životni odnosi. Vitez i dama njegova srca, junak ljubavi radi, to je primarni nepromjenjivi romantični motiv koji posvuda neprestano niče i mora nicati.*⁶» Ona je neposredno ukorjenjena u težnji da se pred očima žene pokaže hrabrost, da se izlaže opasnosti i dokazuje svoju snagu, da pati i proljeva krv – nagon što ga poznaje svaki mladić od šesnaest godina. Viteškoerotični motiv je motiv mladog junaka koji oslobađa djevicu. Oslobođanje djevice je uvijek najiskonskiji i uvijek novi romantični motiv.

Kada se prikazuje ljubav kao kultura, uvijek do izražaja dolazi samo mišljenje muškarca, dok mišljenje žene ostaje prikriveno. Ona se na neki način izdiže iz tog sebično-erotičnog, za nju

⁵ Johan Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, Naprijed, Zagreb, 1991., str. 65

⁶ Isto, str. 71

je literarno u ljubavi manje neophodno nego što je to muškarcu. Nepoznati muškarac koji svojim oslobodilačkim činom prelazi u poznatog junaka, motiv je onog romantičnog koji je proizišao iz ženske predodžbe o ljubavi.

Obzirom na tematiku ljubavi, Georges Duby u svome djelu «*Vitez, žena i svećenik*», iznosi primjer žene koja je bila otpuštena od strane svoga muža, grofa. Poput posvećenih bi djevica, supruge, koje su izopćene iz bračne postelje, svoju zaštitu pronalazile kod crkvenih glavara, točnije biskupa jer su biskupi tada bili pokrovitelji žena. Dužnost je biskupa bila da o njima brinu te da nagovaraju njihove muževe da ih ponovno uzmu k sebi. Godine 1024. biskup u Beauvaisu prisilio je vitezove svoje biskupije da se obvežu da će svoj nemir obuzdati te su morali točno izreći: «*Neću napadati vlasteoske žene, niti one koje putuju s njima bez svojih muževa.*⁷» Ista je zaštita bila obećana udovicama i dumnama.

4.9. ODNOS VITEŠTVA I KRIVOVJERJA

Albigenzi (lat. Albigenses, franc. Albigeois) pripadaju vjerskoj skupini katara. Njihovo je vjerovanje da je đavao, zloduh staroga zavjeta stvorio svijet, a čiste su duše zatočene u zlu stvar. Dobri novozavjetni Bog poslao je Krista da pouči ljude kako će se osloboditi i tako čisti ući u nebo. Da bi se to postiglo potrebno je potpuno uzdržavanje od svijeta i materije. Pripadnici sljedbe Albigenza dijelili su se na «savršene» *perfecti* i obične «vjernike» *credentes*. Albigenzi su nekršćansko-dualistički prezir svijeta prikazivali kao idealnu sliku kršćanske askeze, a siromaštvo kao ideal nasuprot bogatoj Crkvi. Oštro su kritizirali Crkvu, njezin moral i dogme kao svjetovnu vlast (Hrvatska enciklopedija, 1999: 126). Albigenzi, dakle nisu priznavali Isusovu ljudsku prirodu kao ni gnostici, ni moć krštenja kao duhovnu obnovu. Odbacivali su brak i smatrali svaki oblik spolnog općenja grijehom. Dijelili su se u mnogo sekti i smatrali su da je sav materijalni svijet djelo đavla. Viteštvo odgovara albigenzskom redu *perfecti*, koji su živjeli u celibatu pa je njihova ljubav prema ženama posve produhovljena. Ta čedna i produhovljena ljubav prema ženi postala je temeljem europskog mentaliteta, a viteštvo značajkom višeg čovjeka u Europi. Međutim, svećenički celibat nije isto što i viteški celibat. Vitezovi su za razliku od svećenika zaljubljeni, tek što je njihova ljubav čedna i produhovljena. Taj pojam svjetovne čednosti odredio je mentalitet Europljana i postao je polazištem neuroza o kojima su pisali Sigmund Freud, Herbert Marcuse i drugi (Pederin, 2001: 85).

⁷ Georges Duby, *Vitez, žena i svećenik*, Logos, Split, 1987., str. 63

5. EXEMPLUM JACQUESA DE VITRYJA O TURNIRIMA

Oduvijek je postojalo zanimanje o «zbijskome» društvu čije bi se činjenice nalazile u dokumentu koji sažima povijesne činjenice i normativne dokumente imaginarnog prošlih epoha. Exemplum je stoga dosta dugo bio korišten kao izvor obavijesti o konkretnim činjenicama srednjovjekovnog društva. Preko exempluma iskazuje se drugdje šutljiva povijest. Na početku trinaestoga stoljeća nastaje velika reforma u klasifikacijama. S jedne strane jača klasifikacija grijeha u odnosu na sedam glavnih grijeha s hijerarhijskim preradbama, a s druge strane razvija se «društvena» klasifikacija, klasifikacija statusa. Pojavljuje se igra koja se sastoji u odnosu sheme proroka sa socijalnom shemom. Igra ima dva cilja: prvi je učvršćivanje promijene u tradiciji spajanjem nove sheme sa starom shemom, a potom potvrđivanje ideološke prevlasti Crkve nad društvom. Autor ovoga exempluma jest poznati svećenik Jacques de Vitryja u kojemu je viteške turnire poistovjetio sa sedam glavnih grijeha. Riječ je o već spomenutom exemplumu propovijedi 52, drugoj od triju upućenih na račun moćnika i vitezova. Tri su propovijedi bogate životinjskim exemplima, moralizatorskim basnama koje konstituiraju vrlo djelotvorno sredstvo ne samo homiličke retorike već ideološko oružje, budući da je izjednačavanje s nekom životinjom vrlo djelotvorno. Tema je propovijedi redak iz Lukina evanđelja, III, 14, u kojem Ivan Krstitelj odgovara vojnicima da ne smiju nikoga uznemiravati, ništa iznuđivati i da se moraju zadovoljiti sa svojom plaćom. Dva *exempluma* predstavljaju dva viteza, jednog koji je htio slušati propovijedi, ali je radio obrnuto od onoga što Crkva nalaže i drugoga koji nije niti slušao propovijedi. Treći, ovaj *exemplum* otvara napad na potkupljivost vitezova koji ugnjetavaju crkve i siromašne (Le Goff, 1993: 246-248). Jacques de Vitry dokazuje da se sedam smrtnih grijeha može poistovjetiti s organiziranjem i provedbom turnira. Njima ne nedostaje *oholosti*, budući da ti bezbožnici djeluju samo zbog slave i častoljublja.

Također im ne nedostaje *zavisti*, svako zavidi onome koji pobire veću slavu. Turniri su puni mržnje i srdžbe jer svako želi raniti ili čak usmrtiti protivnika s kojim se natječe, pa tako dolazimo do četvrtog smrtnog grijeha, a to je *taština* koja dolazi do izražaja kada ne pobijede protivnika. Tada se vitez silno rastuži, ne misleći na ono duhovno nego na ugled koji je izgubio. Peti se smrtni grijeh, *pohlepa* ili *otimačina* očituje u igri kao u pripremanju samoga turnira. Naime, kada vitez pobijedi drugoga on mu uzima konja i oružje, a dok turnir traje oni nemilosrdno pljačkaju svjetinu i razbacuju im ljetinu po poljima. Šesti se smrtni grijeh, *lakomost*, očituje u pozivima na gozbe na kojima se neumjereno uživa u jelu i piću:

«Kroz obilje hrane troše dobra siromaha i kožom drugoga prave debele opasače.⁸» Blud u turnirima uočavamo u samom onom erotsko-viteškom motivu. Vitezovi pobjeđuju kako bi se svidjeli razvratnim ženama, noseći čak neke ženske predmete kao znakovlje. Stoga Crkva s punim pravom zabranjuje kršćanski pogreb onima koji umiru na turnirima: «*Bolje bi mu bilo da mu objese o vrat mlinski kamen i da ga utope na dnu mora*⁹.» Crkva nije uvidala samo novac i krv koji čine prostor turnira nego je turnir bio konkurentna novčana djelatnost crkvenom skupljanju milodara: «*Razlog više da Crkva osudi te igre, jer one su konkurencija milodarima i otvaraju pukotinu kroz koju se duh dobiti može uvući u aristokratski način razmišljanja*¹⁰.» (Le Goff, 1993: 249)

Izvjescno je kako Vitry okrivljuje vitezove, borce na turnirima za sve grijehе svijeta, za sve grijehе svih društvenih slojeva. No, kada skrenemo pozornost sa turnira književnih dijela prema «zbijskim» turnirima uočava se činjenica da je turnir zapravo stvar mladih neoženjenih vitezova, a opis namjene turnira pokazuje zašto ga je Vitry uopće i usporedio sa sedam smrtnih grijehа. U svijetu u kojemu je dužnost laika oženiti se, dok je celibar svojstvo klera, mladi je vitez zgriješio samim svojim položajem. Osobito zato što u svijetu u kojem celibat mora biti u paru s nevinošću, na turnirima vitez traži druženje sa ženama pa su tako turniri bili «škole udvaranja». Turniri su dakako bili vježba za mlade ratnike ili kako to Vitry naziva, «nužno pražnjenje». Turniri su također bili i potraga za novcem. Zarobljavanje ljudi, konja i oružja cilj je viteškog dvoboja. Turnir je mjesto obogaćivanja i osiromašenja, prijenosa bogatstva usporedivih sa svijetom trgovaca i sajmovā. Međutim, s obzirom na to da su turniri svojim bogaćenjem konkurirali crkvenom skupljanju milodara, to je bio razlog više da Crkva osudi te igre. (Le Goff, 1993: 251-252)

⁸ Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij*, Antibarbarus, Zagreb, 1993., str. 255

⁹ Isto, str. 255

¹⁰ Isto, str. 252

6. ZAKLJUČAK

Obzirom na obrađenu temu viteštva i njegovim početcima u srednjovjekovnim epovima može se zaključiti da se lik viteza u epskim djelima uvelike razlikovao od vojnika koji je to zaista i bio. Uočava se razlika između vitezova iz navedenih nacionalnih književnosti. Vitez engleske književnosti, Beowulf, svakako je neustrašiv i srčan borac, no u njegovom opisu ne govori se zaljubljenosti niti veličanju određene djeve nego o slavljenju njegovih uspješnih pothvata. Od drugih se epova razlikuje po tome što junaci u ovome djelu još uvijek pripadaju mitskom svijetu narodne predaje nego kršćanskom. Vitez francuske književnosti, Roland, primjer je pravog kršćanskog viteza, a u djelu više nema mitske pozadine nego se radi o legendarnoj povijesti. Vitez španjolske književnosti, Cid, vrlo je sličan vitez Rolandu jer se i u ovome djelu Pjesma o Cidu, opjevavaju junačka djela, ali s natruhom fantastike uz poštivanje povijesnih činjenica. Pjesma o Nibelunzima donosi nam u književnost zaljubljenog viteza koji se u potpunosti razlikuje od spomenutih. U ovome djelu prevladava stara njemačka mitologija, a ideal kršćanskog viteza uočljiv je samo u nekim vrlinama glavnih junaka (Solar, 2003: 100). Naime, vitez, kojeg su opisivali nepoznati autori srednjovjekovnih djela, predstavljao je vrhovni ideal postojanja. Svojim poštivanjem moralnog i političkog kodeksa smatran je ponekad i svetim kao u primjeru ljubav koju vitez gaji prema bližnjoj koju Georges Duby nazviva produhovljenom. U ratu prikazivan je kao neustrašivi borac koji se smrti ne boji: *«On je tako zaokupljen, on je tako zanesen da ne zna gdje je. Zaista, on se ničega ne boji.»*¹¹

Iako je viteštvo odredilo mentalitet Europljana kako to mnoge povijesti navode, primjeri viteza iz stvarnoga života nisu toliko «bajni» kako se u epovima navodi, a toga se najviše dotakao Jacques de Vitry exemplumom o turnirima u kojima je opisao njihove stvarne namjere. Moglo bi se reći da vitezovi nisu ništa doli plaćenici, iako su tu plaću dobivali u vidu zemlje i poreznih novaca, a ne gotovog novca. Ekonomska strana je najbitnija, a sve ostale priče o kodeksu, časti i hrabrosti više su izuzeci nego pravila.

¹¹ Johan Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, Naprijed, Zagreb, 1991., str. 67

7. LITERATURA

1. Preveo Mate Maras, *Beowulf*, Artresor, Zagreb, 2001.
2. Georges Duby, *Vitez, žena i svećenik*, Logos, Split, 1987.
3. *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999.
4. Jacqueline Simpson, *Evropska mitologija*, Otokar Krešovani, Opatija, 1988.
5. Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij*, Antibarbarus, Zagreb, 1993.
6. Johan Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, Naprijed, Zagreb, 1991.
7. Milivoj Solar, *Povijest svjetske književnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
8. Ivan Pederin, *Rođenje Europe iz duha katolicizma i hereza, crkvenosti i viteštva*, 2001.
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=61372
9. Philip Dixon, *Vitezovi i zamkovi*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2009.
10. Milivoj Sironić, Damir Salopek, Vladimir Vratović, Radoslav Katičić, Stjepan Hosu, Ratimir Mardešić, Ahmet Këlmend, *Povijest svjetske književnosti*, Mladost, Zagreb, 1974.
11. Vadim Jelisejev, Jean Naudou, Gaston Weit i Philippe Wolf, *Historija čovječanstva kulturni i naučni razvoj*, Naprijed, Zagreb, 1972.